

PÅ VAGT MOD KOLERA

I historisk tid op til slutningen af forrige århundrede blev store landområder med kortere eller længere mellemrum hærget af to livsfarlige epidemier - pest og kolera - hvor den første angriber lungerne, den anden mavefunktionerne, og hvor de, der blev ramt af disse sygdomme, næsten alle bukkede under. Ofte havde epidemierne deres udspring i Orienten og i det sydøst-asiatiske område, hvorfra smitten bredte sig ud over Europa. Det var yderst begrænset, hvad man magtede at stille op for at forhindre udbredelsen, da man ikke kendte smitekilderne, eller hvordan smitten blev overført. Først for ca. 100 år siden lykkedes det at opspore smitstoffet, og efterhånden blev en virksom vaccine udviklet.

Endnu i dag kan en sygdom som kolera optræde sporadisk, især hvor naturkatastrofer rammer områder, eller hvor hygiejnen står på et lavt stade, men udbredelsen kan nu stoppes effektivt.

Her på Amager har vi kendskab til, at de nævnte uhyggelige epidemier kunne ramme øen, hvilket først og fremmest gælder de skæbnesvangre virkninger pesten i 1711 fik. Amager mistede således omkring halvdelen af sin befolkning, og Store Magleby kirkebog kan dokumentere, at mere end 450 ofre for pesten i Dragør og Store Magleby blev begravet på kirkegården inden for et halvt år.

De arkivalier, som denne artikel omhandler, kan berette om de aktiviteter, der i 1831 lokalt blev iværksat for at standse den første koleraepidemi, der var trængt frem i Europa. En epidemi, som dog gik uden om Danmark, men nåede Frankrig og England og i 1832 Norge.

Myndighedernes indsats

Førhen havde man yderst begrænsede midler til at afværge en smitsom sygdoms indtrængen i landet. Militært afspærrede man grænsen mod syd, indførte karantænebestemmelser og søgte med alle midler at hindre mandskab fra fremmede skibe i at gå i land. Et forhold, som selvsagt måtte kræve en omfattende indsats for at beskytte Amagers udstrakte kyststrækning. Da koleraen i 1831 viste sig i det østlige Europa og derfra trængte mod vest, blev der på hjemlig grund slået alarm. Grænsen mod Tyskland blev afspærret og ud over landet blev såvel militær som civilbefolkning mobiliseret i en omfattende vagttjeneste. Strenge forholdsregler blev påbudt for at undgå lækager i afspærringerne, først og fremmest mod søsiden, hvilket indebar, at Amager kom i farezonen, hvorfor et betydeligt antal af øens beboere måtte deltage i kystbevogtningen.

Fra officiel side var der gennem tiderne blevet bekendtgjort en række forordninger hvilende på bitre, indhøstede erfaringer. Det hedder således blandt andet i »Udkast til almindelige Qvarantaine-Foranstaltninger for Pest og smitsomme Syger, bibragt udenlands fra« - udsendt 1778 om søkarantæne - »Lotserne og Fiskerne ville blive de Første, som Landenes Beskjermelse beroer paa,

ved i Søen at underrette sig om Skibs, Ladnings og Reisens Beskaffenhed, førend Skibet at anlande, eller Nogen og Noget at komme i Land«. I en anden kundgørelse »Underretning for Almuen i Danmark og Norge« hedder det - »Det er især de som bor langs Kysterne, der bør vise Forsigtighed i denne Henseende, da eet eneste ubesindigt Samqvem med Søfolk, som havde haft Sygdom inden Borde, let kunde bringe en slig Ulykke over vort Fædreland, som man andetsteds har maattet prøve«. I øvrigt blev adskillige forordninger i 1831 udstedt i den daværende konge Frederik VI's navn, således vedrørende afspærringer, karantænebestemmelser, særlige kolerahospitaler, om forholdsregler ved begravelser og ikke mindst om strenge straffe for overtrædelser af de givne bestemmelser.

Lokale forhold

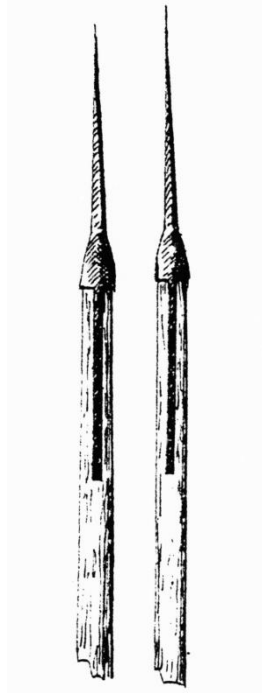
24. juni 1831 afsendte birkedommer ved Amager Birk, J. C. von Osten et brev til toldforvalter Meyer, Dragør. Denne havde bopæl på »Elisenborg«, som toldvæsenet havde til rådighed fra 1793 til 1847, og Meyer var blevet konstitueret som distriktskommissær over 2. Amager-Kystpoliti-Distrikt, der dækkede Dragør, Store Magleby og Maglebylille. I brevet påpeges blandt andet nødvendigheden af at holde fremmede borte - som det er formuleret: »De foreskrevne Regler med Hensyn til alle Slags Omløbere, Taskenspillere, Forevisere af Kunster, Dyr og Rariteter bliver derfor med nøjagtig Streghed at overholde«. Toldforvalteren var under den truende epidemi i samarbejde med de tre byers fogeder, gårdejer G. C. Bacher, skibsreder J. C. Præst og proprietær Sally, Maglebylille.

Opgaven med bevogtning af kysten på Amager var, som på andre udsatte øer, delt mellem militær, kystpoliti og beboerne på stedet, hvor de sidste var opfordret til at melde sig til vagttjeneste, og om hvem der først og fremmest skal berettes.

I juni måned modtog toldforvalter Meyer også følgende brev fra birkedommer von Osten: »Deres Velærværdighed anmodes herved tjenstligt at ville behageligen lade afhente 6 stk. Pigge til Brug for Patroullerne, af det Antal, hvorom jeg har tilskrevet Pastor Schmitto, for at udlevere saadanne fra Opbevaringsstade i Storemaglebye Kirke, og forventer jeg Deres behagelige Tilstaaelse for Modtagelsen.

Amager Birk, den 14. Juni 1831 - von Osten. Herom tilskrevet Herr Pastor Schmitto den 13. Juni 1831.«

Med denne skrivelse er en gammel overlevering blevet bekræftet. De pågældende pigge eller spyd har helt op i dette århundrede ligget på kirkeloftet i Store Magleby, og man har i byen haft den opfattelse, at de netop var brugt under truende epidemier. To af disse blev vist på udstillingen ved Store Maglebys 450-års jubilæum, og de to mest velbevarede er nu ophængt på rådhuset. Direktør Askgaard, Tøjhusmuseet, oplyser, at disse våben korrekt har betegnelsen kystmilitsspyd, fremstillet til den såkaldte landmilit - en form for borgervæbning - der blev udkommanderet til kystbevogtning under krigen mod England 1807-14. De kan muligvis være fremstillet lokalt, men blev også anvendt andre steder i landet. Eksemplarer findes på Tøjhusmuseet, København, og enkelte stadigvæk på kirkeloftet i Store Magleby.

Yderste del af de 250 cm lange spyd, brugt lokalt på vagt mod kolera (Svend Jans).

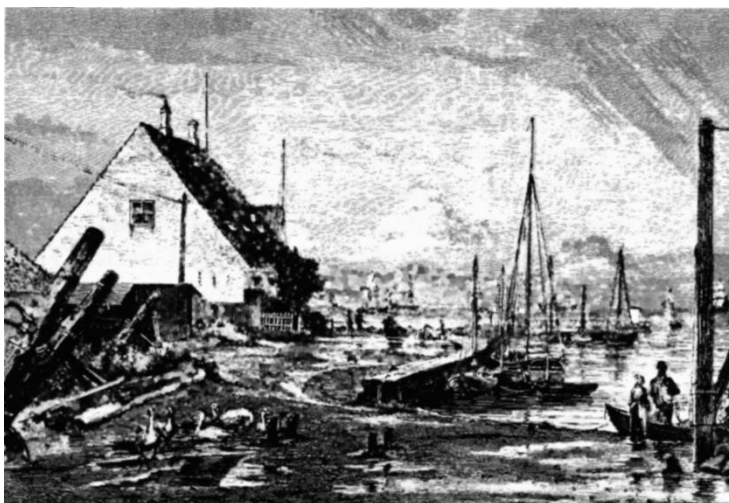
Disse frygtindgydende våben har civilisterne altså været udstyret med, når de på skift gik vagt nat og dag i 1831. Yderligere var vagtmændene forsynet med en pibe (fløjte) for i mørke at kunne give sig til kende over for hinanden.

Folkene fra Dragør og Maglebylille, der skulle melde sig på »Elisenborg«, havde vagten på strækningen fra krudttårn 5 ved Maglebylille til afslutningen af Vierdiget ved en grøft, der benævnes »hvide grøft«. Vagtmandskabet fra Store Magleby, der meldte sig hos sognefoged Bacher på »Skrivergaarden«, måtte tage sig af kyststrækningen ud til Aflandshage, og fra alle tre byer meldes der yderligere om ridende patruljer. Hvert vagthold havde sin bestemte strækning at beskytte, og med mellemrum var opsat læskure eller hytter, som var stedet, hvor der skulle afløses.

Dragør havn krævede særlige forholdsregler. 6 lodsjoller, fiskernes både og enkelte småskibe blev forsynet med certifikat og et nummer, der skulle påsættes båden. Der var fast vagt på nordre mole, der benævnes Karantænebroen, men vagten her måtte ikke bruge fløjten af hensyn til natteroen. Bådene skulle melde sig ved ind- og udsejling, og de udsejlende både måtte ikke anløbe andre pladser eller have forbindelse med fremmede skibe. Overtrædelser indebar tabet af retten til fiskeri, og den, der indberettede forseelsen, tilkom en dusør på 20 rigsdaler. De særlige sikkerhedsbestemmelser vedr. kontrol med havnens både og deres certifikater påhvilede gæstgiver Clausen og sejlmager Arnesen.

En bemærkelsesværdig ting på havnen blev opførelsen i 1831 af en bygning til »Den kgl. Direction for Quarantaine Foranstaltninger i Danmark«. Det er den senere toldbygning, overtaget til dette formål 1863. Den bygning, der almindeligvis er benævnt Karantænehuset er kajakklubbens hus ved siden af, og det kan tænkes, at dette gamle blokhus i kampesten også er inddraget til

karantæneformål, men det store hus fra 1831 blev der dog ikke brug for til mistænkelige syge, som formålet var.

Stik fra 1877 med den bygning, som i 1831 blev opført til karantæneformål (tegnet af Fr. Winther, 1877).

Vagtmændenes trængsler

Beboerne i Dragør meldte sig i stort tal til tjeneste under kystpolitiet, hvilket fremgår af de mange vagtsedler, der blev udfærdiget gennem perioden. En stabel tarvelige blå sedler med værdifulde oplysninger. I alt er opført 300 navne på beboere i Dragør og de optræder fra 2 til 4 gange. Yderligere er oplyst, hvornår de enkelte gik på vagt. Enker er også påført, repræsenterende en husstand, men det ses, at der for disse kunne lejes en mand til vagten.

Vagten var inddelt gennem døgnet, og en tilfældigt valgt liste fra Dragør ser således ud for 4. oktober:

Carl Jansen Jans fra 12 middag til 6 aften. Niels Frederiksen, Jens Hansen Dragøe, Isbrandt Jensen Krabbe og Jens Johansen Hein fra 6 aften til midnat. Erik Esbensen, Teijs Andersen Bornholm, Pitter Pittersen Strømberg og Chr. Olsen Sederberg fra midnat til 6 morgen. Fra 6 morgen til 12 middag er Niels Finnes enke noteret, men her er vel nok stillet stedfortræder.

I notaterne er angivet, at en stor dreng stillede til vagt, men blev sendt hjem igen. I flere tilfælde er oplyst, at enker er udeblevet, hvorfor en mand måtte lejes formedelst 3 mark.

Der kunne rimeligt nok opstå mindre heldige episoder under vagttjenesten, og enkelte skal omtales her, men i stærkt forkortet form. De forskellige uregelmæssigheder er indskrevet i en særlig protokol, ført af toldforvalter Meyer.

20. juli forlod en civil kystvagt sin post og lod den besætte med et fruentimmer (men intet er noteret om konsekvenserne).

30. juli noteres, at vagt Poul Peter Bentsen blev fundet sovende på sin post, hvorfor vægter A. Christensen og gæstgiver Leths karl fratog ham spydet.

7. august melder P. Jepsen, at han afvigte nat fandt Jan Dirksen Jans på karantænebroen i beskænket tilstand, og at denne ville forhindre en båd i at anløbe, som ellers havde fornøden tilladelse.

2. november indløber klage over, at Jan C. Buur, som havde post ved krudttårnene om natten, ikke blev afløst af P. Nielsen fra Lillemaglebye. Vedkommende undskyldte sig med, at han for vild. Dette fritog ham ikke for straf, men der oplyses intet om, hvad han har måttet bøde for forseelsen.

3. november sendes Ebbe Isbrandtsen af Dragør til sin post, men vender to gange tilbage og melder, at han ikke kan finde vej og er faret vild, og samme dag rapporteres lignende vanskeligheder for Alb. Riber og E. Zibrandtsen

15. november har C. O. Sederberg og C. Rosenfeldt forvildet sig på vej til »Cavallerie-hytten«. Toldforvalter Meyer har noteret, at de skal have en »Exemplarisk Revselse«. Han henviser i protokollen til pligterne overfor Hans Majestæt, og beboernes skødesløshed, mener han, har lighed med modvillighed. De skyldige vagtmænd forklarede i øvrigt, at vejret efter kl. 12 var mørkt, stormfuldt med stærk regn i byer, og at vinden sprang om flere gange. Berettede yderligere, at da de kom til Overdrevet, forvildede de sig i vandhuller og morads, som de ikke kunne se ende på. Det lysnede om morgenen, hvorved de fandt frem til kysten, men de hævdede, at havde de været på en tidligere tur, var de omkommet!

Det er åbenbart, at det i det sene efterår har været en streng opgave at bestride denne vagttjeneste, og det blev en lettelse, da pligterne på kongeligt bud blev ophævet 29. november 1831, da kolerafarens var drevet over. Ingen fik behov for at bruge de drabelige spyd mod fremmede søfolk, og man kan nok tvivle på, om borgerne på Amager havde haft lyst eller mod til at anvende disse farlige våben for alvor.

Efter 1831

Som afslutning kan tilføjes, at den frygtede kolera alligevel senere kostede ofre blandt Amagers befolkning, dog slet ikke i det alvorlige omfang, som det kendes andre steder fra, blandt andet hovedstaden. Fra 1848 kendes et enkelt tilfælde fra Dragør, hvor en sømand, der assisterede ved lodsvæsenet, blev angrebet af et koleralignende tilfælde. Der blev ikke tilkaldt læge, men få dage efter blev hustruen hårdt angrebet. Distriktslægen blev nu tilkaldt, og en - som det hedder - drikfældig kvinde, der havde passet de syge, afgik ved døden og kort efter hustruen, men manden blev tilsyneladende helbredt. Det blev påvist, at der havde været tale om den asiatiske kolera, og der måtte gribes ind ved den uforsvarlige begravelse med obduktion for øje. Denne beretning slutter med, at manden »faldt hen i en indesluttet grublen« og tog sit eget liv.

I 1853 trængte en alvorlig koleraepidemi frem til Danmark og denne gang med alvorlige følger. 7.000 mennesker afgik ved døden herhjemme, deraf omkring 6.000 i København. Men selv om epidemien trængte ud til Sundby, gik resten af Amager stort set fri for en alvorlig smittespredning.

I en dagbog nedskrevet af senere sognefoged P. Svendsen Smidt, St. Magleby, findes en dramatisk skildring af hans oplevelser under epidemien, netop i det yderste Sundby, hvor han arbejdede. Smidt holdt koleraen fra livet ved midler, der efter hvad han fortæller var helt uvant for ham - snaps og cigarer.

Det må være nærliggende at forestille sig, at omfattende sikkerhedsforanstaltninger igen blev iværksat på Amager, men endnu er ingen lokale efterretninger herom fundet. Dog kan hertil føjes, at i Store Magleby kirkebog er indskrevet følgende ofre i 1853: 7 mænd og 12 kvinder fra Dragør afgik ved døden, men kun en mand og en kvinde i Store Magleby.

Der er eksempelvis i kirkebogen indført, at jordemoder Marchen Ole Wassdatter døde af kolera i konstitueret foged H. O. Wass's hus i Dragør.

Den allersidste oplysning om den uhyggelige sygdom findes mellem indkomne breve 1866 til Store Magleby sogneråd. »Af frygt for Kolera besluttede Store Magleby Sundhedskommission at opstille Senge i Anders Dirksens Dansesal og tomme Kister i Lighuset«

Dragør havns nordre mole 1925. Til højre ses toldbygningen, den tidligere karantænestation (Dragør Lokalarkiv).